

građa

Jasminka RADOVIĆ¹

dr. Jaroslav VEGO²

Mirna RAGUŽ³

Andrea ŠTEFAN⁴

DONJI TOK NERETVE PREKOGRANIČNO MOČVARNO PODRUČJE⁵

1. Neretva

Iz planinskih visina istočnoga dijela Bosne i Hercegovine, kroz kanjone, klisure i kotline svojega gornjeg i srednjeg toka, probija se Neretva kroz dinarski planinski lanac, da bi se nizvodno od hercegovačkoga gradića Počitelja raširila prostranom močvarnom dolinom i kroz razgranatu deltu nestala u Jadranskom moru.

Najveća rijeka jadranskog sliva, iako uvelike ukroćena i sputana, još je nedostižna ljepotom i krajobraznom raznolikošću. U svojoj delti ona je uvjetovala posve jedinstven i jedincat način ljudskoga življenja koji danas postupno zamire, ali je i dalje živo prisutan u sjećanjima starijih žitelja, njihovim predajama i svijesti mladih koji ga ne žele prepustiti zaboravu.

Dolina donjega toka Neretve sadrži najveće i najvrjednije ostatke sredozemnih močvara na istočnojadranskoj obali i jedno je od malobrojnih takvih područja preostalih u Europi. U novije vrijeme te su močvarne površine bile podosta degradirane pa su preostale uglavnom kao rascjepkani izdvojeni otoci s intenzivno obrađivanim i naseljenim okružjem.

¹ Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske, službeni predstavnik Republike Hrvatske pri Ramsarskoj konvenciji, 1998.-2000.

² Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru, službeni predstavnik BiH pri Ramsarskoj konvenciji od 1997. do danas.

³ Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru.

⁴ Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske.

⁵ Predstavljeno u sklopu Radionice *Priprema prekograničnog plana upravljanja donjim tokom rijeke Neretve*, Mostar - Metković, 7.-8. ožujak 2002.

Sl. 1. *Neretva u gornjem toku.*

Sl. 2. *Delta Neretve.*

Vodne regulacije, izgradnja akumulacija u uzvodnome dijelu te isušivanje i pretvaranje močvarnoga u poljoprivredno zemljište, nepovratno su izmijenili izgled ovoga prostora. Negdašnji prostrani trščaci i lagune, vrijedni za zimovanje i selidbu iznimno raznolikoga ptičjeg svijeta, kao i za hranidbu i mrijest riba, danas su svedeni na ostatke, i dalje ugrožene različitim ljudskim djelatnostima.

Ipak, ovaj je prostor i u svojem današnjem stanju, sa stanovišta očuvanja biološke i krajobrazne raznolikosti, područje od međunarodne važnosti. Kao takav, donji tok Neretve uvršten je u Ramsarski popis Konvencije o zaštiti močvarnih područja, kao i u program Ornitološki važna područja u Europi (Important Bird Areas), koji provodi Međunarodno vijeće za zaštitu ptica BirdLife International.

Prirodnu cjelinu donjega toka Neretve čini dolina uza zadnjih 30-ak km njezinoga toka. Nakon ušća pritoka Trebižata i Bregave, dolina se naglo širi u aluvijalni prostor Neretvanske blati, površine oko 20.000 ha. Gornji dio čini područje Hutova blata u BiH, ovisno o vodnome režimu rječice Krupe, dok se u donjem dijelu, smještenom u Republici Hrvatskoj, Neretva razgranala u niz rukavaca, stvarajući prostranu deltu.

Razumljivo je da je sa stanovišta zaštite prirode riječ o jedinstvenom i jedincatom prostoru, kojemu treba osigurati zajednički plan upravljanja, temeljen na cjelovitu pristupu i prekograničnoj suradnji.

2. Hutovo blato

Hutovo blato prostire se na gotovo 8000 ha neretvanske doline u BiH. Kroz njega protjeće rijeka Krupa, pritoka Neretve, koja zajedno s podzemnim vodama rubnoga krškog područja uvjetuje vodni režim, a time i sveukupne životne uvjete u ovome močvarnom ekološkom sustavu. Reljef, klima, vegetacija i izobilje vode stvaraju ovdje tijekom cijele godine povoljne stanišne uvjete za veliki broj biljnih i životinjskih, a posebice ptičjih vrsta. Hutovo blato važno je za zimovanje guščarica i šljukarica, te za gniježđenje europski ugroženih vrsta, poput različitih čaplja ili npr. maloga vranca. Zahvaljujući prostranim vlažnim površinama i raznolikim močvarnim staništima, kao i povoljnim utjecajima sredozemne klime, Hutovo blato je tijekom zime pogodno odmaralište za patke, liske i brojne druge ptice pristigle iz sjevernijih dijelova Europe.

Vapnenački greben Ostrvo dijeli Hutovo blato na gornje (Deransko) i donje (Svitavsko) blato. U gornjem je dijelu šest jezera, od kojih je najveće Deransko. Ovaj prostor još je relativno očuvan od znatnijih ljudskih utjecaja i važno je stanište brojnih biljnih i životinjskih vrsta.

Sl. 3. *Hutovo blato (detalj).*

Negdašnja prostrana močvara Svitavsko blato pretvorena je 1979. god., izgradnjom Hidroelektrane Čapljina, u prostrano akumulacijsko jezero od 1300 ha. Jezerska voda potopila je negdašnje velike površine s močvarnom vegetacijom, poplavnim livadama i poplavnim šumama vrbe i topole.

To je znatno smanjilo broj ptičjih i ribljih vrsta. Ornitoloska istraživanja upozorila su na velike kvantitativne i kvalitativne promjene sastava ptičjih vrsta u usporedbi sa stanjem prije 1979. god. Naročito je smanjena brojnost ptica ovisnih o močvarnoj vegetaciji (patke) i poplavnim livadama (šljuke i vivci). Međunarodna važnost ovoga prostora za ptice selice znatno se smanjila.

Bogatstvo voda i njihova povezanost s morem, preko Neretve i Krupe, uvjetuje ovdje, u Hutovu blatu, bogat riblji svijet. Ono je od davnina bilo poznato po izlovu jegulja i šarana. Na žalost, danas je riblji fond podosta osiromašen. Uvelike promijenjeni vodni režim Neretve i njezinih pritoka, a naročito narušavanje prirodne ravnoteže izgradnjom HE Čapljina, poremetili su kretanje i sastav riba. Žila kućavica Hutova blata jest rječica Krupa, koja odvodi vode Deranskog i Svitavskog blata u Neretu. Ona nema pravoga izvora, već istječe iz Deranskog jezera zmijolikim tokom prema Neretvi. Ta osebujna rijeka može teći u dva smjera. U vrijeme visokoga vodostaja Neretve Krupa nosi vodu prema Deranskom jezeru, uvjetujući poplavljivanje okolnih područja.

God. 1995. Hutovo blato je zaštićeno kao park prirode kojim upravlja Javno poduzeće Hutovo blato. U dijelu parka prirode provodi se lov i ribolov, a u ekološki sustav uneseno je i nekoliko stranih (alohtonih) vrsta koje su poremetile odnose u ekološkom sustavu. Akumulacije u uzvodnome dijelu Neretve uvjetuju dinamiku vodnoga režima koja često nije u skladu sa sezonskim potrebama živoga svijeta ovoga područja. Usklađeno planiranje svih budućih aktivnosti u okviru jedinstvenoga plana upravljanja čini se sve žurnijim.

3. Delta Neretve

Delta Neretve u Republici Hrvatskoj obuhvaća oko 12.000 ha. Od negdašnjih dvanaest rukavaca, koji su se granali deltom, nakon opsežnih melioracija danas su preostala samo četiri. Nestali su i pripadajući močvarni prostori, te brojna jezera i lagune. Danas su na tom kultiviranome području očuvani tek rascjepkani ostaci negdašnje jedinstvene i jedincate mediteranske močvare. Pet lokaliteta, u ukupnoj površini od 1620 ha, zaštićeno je u kategorijama ornitološkoga rezervata (Pod Gredom, Prud i Orepak), ornitološko-ihtiološkoga rezervata (Delta Neretva), odnosno zaštićenoga krajolika (Modro oko i jezero Desne). Cijeli prostor delte predviđen je za zaštitu u kategoriji parka prirode.

Prirodne vrijednosti i raznolikost staništa ovdje ovise u prvome redu o vodnom režimu koji uvjetuje Neretva. Zahvaljujući brojnim podzemnim

krškim tokovima slivnoga područja na graničnome prostoru, s okolnim vapnenačkim terenom, veliki je broj izvora koji donose znatne količine vode, naročito zimi. Podzemna voda, koja pristiže s toga rubnog prostora, prihranjuje brojne potoke, jezera i oka. Mnoge špilje i druga podzemna staništa u okolnome kršu sadrže bogatu faunu s nizom endemičnih svojta.

Sl. 4. *Dolina Neretve.*

U delti je znatan i utjecaj mora, a prostori s bočatom vodom posebna su staništa koja dodatno obogaćuju biološku raznolikost cijelog područja. Vodena staništa, zajedno s prostranim trščacima, vlažnim livadama, pješčanim obalama, sprudovima i slanušama te rubnim krškim nadzemljem i podzemljem, veliko su bogatstvo staništa, koje je osnova za odgovarajuću raznolikost biljnog i životinjskog svijeta.

Ušće Neretve je zbog velike biološke produkcije hranilište brojnih ribljih vrsta. Delta, lagune i brakične vode mladičnaci su za ribe i rakove koji ostatak života provode u slatkoj ili slanoj vodi. One su i ulazi, odnosno izlazi, ribljih migracija. Prije isušivanja brojnih laguna, ušće je bilo znatno povoljnije za hranidbu i mrijest riba, naročito jezero Modrić. No, i danas je ribarstvo važna djelatnost kojom se ovdašnje stanovništvo bavi uglavnom kao dopunskom djelatnošću. Većinu ulova čine cipli i jegulje. Na žalost, ribolov se provodi bez nadzora, nesustavno i neprikladnim metodama, pa se njime još više ugrožava osiromašeni riblji fond.

U delti Neretve ukupno je zabilježeno čak 310 vrsta ptica, od kojih 115 gnjezdarica. Područje je važno prvenstveno kao odmorište za ptičjih

selidba i zimovanja. Ušće je, s plićacima i sprudovima, najvrjednije za selidbu čurlina, čigra i galebova. Trščaci i vodene površine važne su za selidbu i zimovanje guščarica, a trščaci, okolne livade i šikare za različite ptice pjevice. Ovdje se gnijezde neke europski ugrožene vrste, kao što su bukavac, patka njorka i morski kulik, koji se gnijezdi na pjeskovitim plažama na ušću Neretve, te brkata sjenica, za koju je ovo jedini lokalitet gniježđenja u primorskoome dijelu Hrvatske. Trščaci su važni za gniježđenje kokošice te raznih vrsta štijoka i trstenjaka.

Nakon opsežnih melioracija uvjeti za močvarice u delti Neretve znatno su pogoršani (nestanak staništa, intenzivna poljoprivreda, pretjerani lov). Brojnost ptica je danas znatno smanjena, ali broj vrsta još je velik i vrijedan. S obzirom na sastav ptičjih vrsta i važnost delte za ptiče selidbe i zimovanja, taj je prostor još od međunarodne važnosti. Prikladnim zaštitnim mjerama i planom upravljanja, koji bi uključivao revitalizaciju nekih staništa i strogu regulaciju lova, stanje bi se moglo uvelike popraviti.

4. Spomenička baština

Donji tok Neretve obiluje spomeničkom baštinom koja svjedoči o tisućljećima čovjekove nazočnosti. Otimanjem plodnoga tla od močvare i razvijanjem prometnih pravaca prema unutrašnjosti stvarali su se uvjeti za razvoj naselja. Brojne su prapovijesne utvrde i naselja te grobne gomile razasute po uzvišenjima i nižim predjelima uz Neretvu. Čini se da su to područje još u željezno doba naseljavala ilirska plemena. Stari Grci su u 4. st. pr. Kr. osnovali emporij (luku), koja se razvila u nadaleko poznato trgovište Naronu, današnji Vid, blizu Metkovića. Po cijeloj delti oko Narone bila su razasuta prigradska naselja i gospodarska imanja, čije ostatke danas krije močvara i riječni nanosi. O rimske razdoblju također svjedoči bogata spomenička baština: gradski bedemi s kulama, rimske vile, mozaici, nadgrobni natpisi. U vrijeme cara Augusta bila je Narona upravno središte. God. 1996. u središtu Vida, na glavnome trgu (Augsteum), otkopani su ostaci hrama u kojemu je pronađeno 16 kipova bogova i božica, među kojima se ističe impresivna, 3 m visoka, statua cara Augusta u odori imperatora. Kršćanstvo se može pratiti na području donjega toka Neretve već od sredine 5. st. Od ranokršćanske sakralne baštine ističe se bazilika sv. Vida s izvanredno očuvanom krstionicom na mjestu današnje crkve u Vidu.

Malo je sačuvanih spomenika iz srednjega vijeka. Za turskih napada, potkraj 15. st., srušeno je nekoliko crkava, a spomen na ta vremena čuva još dojmljiva utvrda Norinska kula na ušću rječice Norin u Neretvu. Zbog čestih ratnih sukoba iz doba Mletačke Republike nije preostalo važnijih spomenika.

Sl. 5. *Kula Norinska.*

Sl. 6. *Augsteum, ostaci rimskog hrama.*

Tradicijsko graditeljstvo u donjem toku Neretve ima svoje posebnosti te se također uvrštava u spomeničku baštinu toga kraja. No, stare se kuće sve više napuštaju te postaju ruševine ili se neprikladno dograđuju.

Značaj arheoloških nalazišta i spomeničke baštine u delti Neretve tek treba prikladno vrednovati te iskoristiti izvanredne mogućnosti koje se otvaraju u smislu turističke ponude.

Sl. 7. *Mogorjelo.*

5. Donji tok Neretve: nekad i sad

U vrijeme nakon posljednje oledbe, morska razina se podigla pa je more preplavilo krški reljef sve do današnjega Hutova blata. Neretva je nanosila šljunak i taložila ga u dolini. Močvara je nastala kad je Neretva svojim bogatim nanosima ispunila potonule krške uvale, izdižući tako tlo. Na mjestima udaljenijim od riječnoga toka, gdje je nanos bio slabiji, zadržale su se močvare i jezera. Usred ovih aluvijalnih nanosa danas se ističu osamljeni humovi krškoga krajobraza (glavice).

Čovjek je počeo osvajati močvaru i podređivati je svojim potrebama već u 19. st. Opsežnije regulacije Neretve započele su 80-ih godina 19. st. radi uspostavljanja plovnoga puta do Metkovića. Prvi oblik melioracije bilo je tzv. jendečeđenje, kopanje kanala, kojima se iscjeđivalo močvarno tlo i nabacivanje iskohanoga tla na česticama. Tako se dobivalo obradivo tlo. Lov, ribolov, uzgoj goveda, koja su preživljavala na močvarnoj vegetaciji, vinogradarstvo i obrađivanje oskudnoga tla bili su način života u donjem toku Neretve još do prije 50-ak godina. Sve je bilo podložno ciklusima i kretanju vode, a glavno prometalo bile su za ovo područje jedincate trupe. Iz tih malih čamaca se lovilo, bralo grožđe, gonilo stoku, koja se često plivajući probijala kroz vodu. U trupama su Neretvom prolazile svadbene i pogrebne povorke.

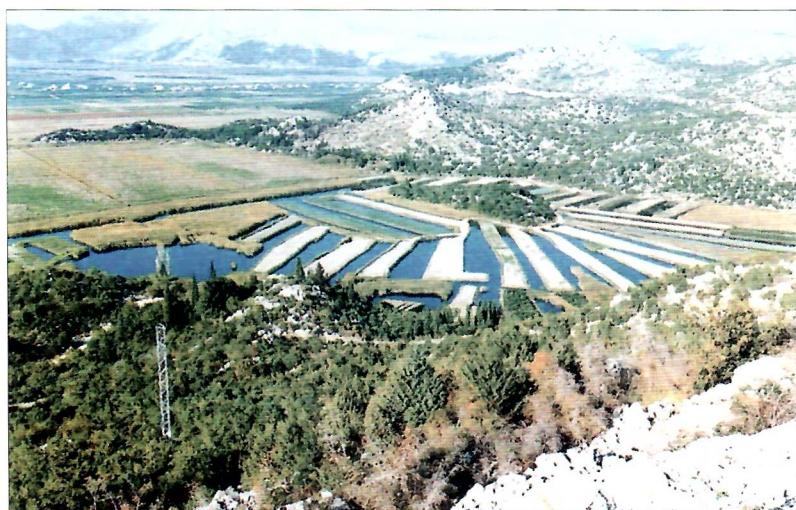
Opsežne melioracije provedene 60-ih godina 20. st. donijele su drastične promjene. Preljepi film Obrada Gluščevića *Ljudi s Neretve* zabilježio je okružje teškoga, ali ipak sasvim osebujnoga načina života u ovim krajevima kojega se sa sjetom sjećaju još samo najstariji žitelji. Upečatljiv prizor u filmu, kroz ralje glibodera promatran sprovod u trupama koje nestaju niz Neretu, simbolično pokazuje umiranje jednoga načina življenja s napredovanjem strojeva koji proždiru močvaru.

Primjena suvremenih metoda uređivanja zemljišta, intenzifikacija poljoprivrede i uvođenje novih kultura, uvjetovali su podizanje životnoga standarda stanovništva u delti Neretve. Krajobraz se od pretežito močvarnoga pretvorio u poljoprivredni s dominantnim nasadima mandarina. Za posljednjih 10-ak godina slika se ponovno mijenja: intenzitet poljoprivrede slabi, a mnogi se meliorirani prostori bez skupih zahvata održavanja ponovno spontano pretvaraju u močvaru. Izvanredne mogućnosti turizma i ekološke poljoprivrede u sprezi sa zaštitom prirode, koju nudi ovaj kraj, još nisu iskorištene. Na raskrižju putova budućega razvoja potrebno je tek načiniti izbor.

6. Iskorištavanje prostora

Negativni utjecaji ljudskih djelatnosti na prirodne vrijednosti podjednaki su u cijelome prostoru donjega toka Neretve. Stanovništvo je danas koncentrirano u nekoliko većih naselja. Metković, Opuzen i Ploče veća su središta u Republici Hrvatskoj, a Čapljina na prostoru BiH.

U suradnji sa stručnjacima međunarodne organizacije FAO 60-ih godina 20. st. bilo je meliorirano 5376 ha močvara i laguna u delti Neretve. Osnivanjem državnoga poduzeća PIK Neretva novoosvojeno poljoprivredno zemljište se postupno privodilo kulturi. Močvara je pretvorena u nasade, uglavnom mandarina. Ovdašnji vodni režim i blizina mora (zaslanjivanje tla) zahtijevali su stalnu primjenu vrlo složenih i skupih hidromelioracijskih mjera za održavanje postojećega stanja. Razumljivo, to je sve išlo na uštrb močvarnih staništa, s kojima se smanjivalo i nekoć nepregledno bogatstvo ribljeg i ptičjeg svijeta.

Sl. 8. Neretvanska dolina.

Posljednjih nekoliko godina, nakon raspada glomaznoga PIK-a Neretva i u uvjetima teškog gospodarskog stanja, radovi na uređenju zemljišta zamiru, a poljoprivredne aktivnosti se smanjuju. Zbog neriješenih odnosa u zemljišnom vlasništvu, poljoprivreda se razvija nesustavno i bez nadzora. Neovlašteno se zauzimaju nove obradive površine na račun močvarnih staništa, dok se neki prostori zbog zapuštenosti ponovno zamočvaruju i obrastaju prirodnim biljem. Uporaba pesticida i umjetnih gnojiva, koji

izravno i neizravno onečišćuju vodu, ugrožavajući tako vodenu i močvarnu floru i faunu, provodi se također bez nadzora.

I vodnogospodarske djelatnosti su za posljednjih desetljeća uvelike utjecale na prirodu ovih prostora. Aktivnosti su bile usko povezane s razvojem ovdašnje poljoprivrede (melioracije), a izvršen je i niz regulacija vodotoka radi obrane od poplava. Veliki poremećaj vodnoga režima uzrokovao je i niz od pet uzvodnih hidroelektrana na teritoriju BiH. Pripadajuće akumulacije zadržavaju vodu i sediment te uzrokuju česte nagle promjene razine vode ili nedostatak vode, naročito u ljetnim mjesecima.

Dok poljoprivredne i vodoprivredne aktivnosti ugrožavaju u prvoj redu vodenu i močvarnu staništa, dotle nekontrolirani lov i ribolov izravno ugrožavaju faunu ovoga područja. Bogatstvo ptica i riba, što je u prošlosti činilo osnovu za preživljavanje ovdašnjega stanovništva, znatno se smanjilo. Tradicija lova i ribolova čvrsto je ukorijenjena među mjesnim stanovništvom, iako je svjesno ugroženosti i potrebe zaštite ptičjeg i ribljeg fonda. Krivolov je čest, a nije rijetko ni spaljivanje trščaka kako bi se dobole otvorene površine za lov. Slični su problemi i s ribolovom. Kanali se pregrađuju mrežama onemogućujući tako kretanje riba, a ribari se i u zabranjenom području rezervata na ušću Neretve.

Izniman turistički potencijal ovoga kraja, na žalost, gotovo je neiskorišten. Čini se da bi upravo razvoj turizma, povezan sa zaštitom prirodnih resursa, mogao obilježiti budući razvoj donjega toka Neretve.

7. Zaštita prirode i budućnost donjeg toka Neretve

Prirodne i krajobrazne vrijednosti, u kombinaciji s bogatom i iznimno vrijednom kulturno-povijesnom baštinom, mogle bi postati osnova razvoja cijelog prostora donjega toka Neretve. Takav razvoj nužno je planirati cjelovito za šire prekogranično područje.

Hutovo blato već je zaštićeno kao park prirode, dok je područje delte Neretve u Republici Hrvatskoj predviđeno za zaštitu u istoj kategoriji. Takva zaštita, uz puno uvažavanje razvojnih nužnosti, pokušava očuvati prostor od pretjeranoga gospodarskog iskorištavanja i izgradnje. Ljudske djelatnosti postavljaju se u okvire određenih općih uvjeta i smjernica da bi se očuvale temeljne prirodne vrijednosti koje tvore razvojnu osnovu ovoga područja.

Zaštita se zasniva na zoniranju, tj. utvrđivanju najočuvanijih i najvrijednijih dijelova prirode koji zahtijevaju strogi režim zaštite, te okolnih prostora s izraženim ljudskim djelovanjem. Područjem je potrebno jedinstveno upravljati kako bi se osigurala usklađenost aktivnosti svih korisnika

ovoga prostora na temelju posebnoga plana upravljanja (management plana). U svakom slučaju, u delti Neretve nužno je zaustaviti uništanje preostalih močvarnih staništa, a neke već uništene moguće je i revitalizirati.

Kombinaciju močvarno-obalno-brdskog okruženja s kulturno-povijesnom baštinom i posebnostima lokalnoga načina života, potrebno je iskoristiti kao potencijal za razvoj turizma u ovim prostorima. Do sada još nije načinjen turistički koncept za ovo područje. Međutim, u svrhu očuvanja prirodnih vrijednosti kao razvojne osnove, očito je da turizam ne bi smio ići u pravcu omasovljenja, uz gradnju velikih hotela i turističkih kompleksa. Naprotiv, ovdje postoje iznimne pogodnosti za izletnički turizam koji se temelji na obilasku zaštićenih dijelova prirode, uz promatranje ptica i fotografiranje, u kombinaciji s obilaskom arheoloških lokaliteta i kulturno-povijesnih znamenitosti.

Ovdje postoji i iznimski potencijal za razvoj ekološke poljoprivrede koja bi se vrlo prikladno uključila u ovaku razvojnu koncepciju cijelog prostora.

Ispitivanja javnog mnijenja, provođena u delti Neretve tijekom posljednjih nekoliko godina, pokazuju znatne pomake u razvoju svijesti o potrebi očuvanja prirode kao potencijala budućega razvoja. Nekoliko nevladinih udruga, koje djeluju u području zaštite prirode, znatno je doprinijelo obrazovanju mlađih i širenu opće ekološke svijesti u ovim prostorima.

8. Prekogranična suradnja

U okviru provedbe Ramsarske konvencije o močvarnim područjima svaka zemlja prijavljuje za upis u tzv. Ramsarski popis močvarne lokalitete koji zadovoljavaju kriterije za međunarodnu važnost. Donji tok Neretve Ramsarsko je područje u BiH (Hutovo blato) i u Republici Hrvatskoj (delta Neretve). U smislu Ramsarske konvencije riječ je o jedinstvenom prekograničnom Ramsarskom području kojim se mora usklađeno upravljati.

U suradnji između Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske i Ministarstva graditeljstva, prostornog uređenja i zaštite okoliša hercegovačko-neretvanske županije BiH, a uz finansijsku potporu Fonda za male grantove Ramsarske konvencije, proveden je tijekom 2001. god. projekt Priprema prekograničnoga plana upravljanja donjim tokom Neretve.

Svrha provedenih aktivnosti bila je prirediti prijedlog projekta za pripremu prekograničnoga plana upravljanja, što bi bio temelj za početak i daljnju provedbu suradnje te iznalaženje potrebnih finansijskih sredstava.

U sklopu projekta priređena je opsežna dokumentacija o donjem toku Neretve, koja će poslužiti za daljnje vrednovanje i zaštitu ovoga područja.

Načinjen je koncept budućega prekograničnog plana upravljanja, kojeg bi trebale provoditi uprave parkova prirode u objema državama u suradnji s lokalnim stanovništvom i svim korisnicima ovoga prostora. Plan upravljanja mora se temeljiti na dobrom poznavanju postojećega stanja, što uključuje inventarizaciju flore i faune te detaljno kartiranje staništa. Analizom postojećih aktivnosti i ljudskih utjecaja te ugroženosti prirodnih vrijednosti, razradit će se potanje smjernice za upravljanje i programi njihove provedbe.

Zoniranje na područja s različitim stupnjevima i načinima zaštite, kao i plan turističkoga razvoja, nužne su sastavnice takvoga plana upravljanja. Tek izradom i zaživljavanjem prekograničnoga plana upravljanja bit će ispunjene obveze u smislu Ramsarske konvencije.

9. Međunarodni projekti u donjem toku Neretve

- God. 1997. proveden je u okviru Ramsarske konvencije projekt MedWet - inicijative, financiran iz fonda Europske unije LIFE, koji je uključivao područje delte Neretve u Hrvatskoj. Kao dio projekta održan je seminar o socio-ekonomskim aspektima iskorištavanja doline Neretve uza sudjelovanje mjerodavnih stručnjaka i lokalne zajednice.

- God. 1999. započeo je dvogodišnji LIFE - Treće zemlje projekt Priprema novoga načina upravljanja Hutovim blatom. Cilj projekta jest razviti metode za ponovno uspostavljanje izvorne strukture močvare s posebnim naglaskom na riblje i ptičje zajednice.

- Tijekom 2000. god. u okviru provedbe Pakta o stabilnosti i programa REReP (Regional Environmental Reconstruction Programme for South Eastern Europe), a uz finansijsku potporu Švicarske agencije za razvoj i suradnju započet je projekt Promicanje suradnje i razmjene u zemljama srednje i istočne Europe koji provodi Regionalni centar zaštite okoliša za srednju i istočnu Europu. Donji tok Neretve jedno je od područja u kojima se projekt provodi, a cilj mu je razviti regionalnu suradnju na području zaštite prirode, posebice jačajući institucije civilnoga društva. Pomoću toga programa lokalne nevladine udruge na području donjega toka Neretve provele su tijekom 2001. god. nekoliko vrijednih malih projekata.

Fotografije:

- Mirna Raguž - slike br. 3, 5, 6.
- Slike br. 1, 2, 4, 8 preuzete iz knjige *Vode Neretve i njezina poriječja*, Nives Štambuk Giljanović, Zagreb 1998.